DOI : https://doi.org/10.5281/zenodo.18529215

ମୂଳ ପ୍ରବନ୍ଧ

ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଅଲିଭା ସ୍ୱର

ବିଶ୍ୱରଂଜନ ଦାସ

ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର:

ଲୋକସାହିତ୍ୟ ସାଧାରଣ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜନଜୀବନର ନିଛକ ପ୍ରତିଲିପି, ଅଭିଜ୍ଞ ପଲ୍ଲୀ ମଣିଷର ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ଏହା ସାମଗ୍ରିକ ଭାବରେ ଗୋଟିଏ ଜାତିର ପ୍ରାଣପ୍ରବାହକୁ ପିଢ଼ି ପରେ ପିଢ଼ି ଧାରଣ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ତ ଲୋକସାହିତ୍ୟକୁ 'ଜୀବନବେଦ' ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ । ଲୋକଗୀତ, ଲୋକକାହାଣୀ, ଲୋକନୃତ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଅକଳ୍ପିତ, ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ବ୍ୟାବହାରିକ ଜ୍ଞାନକୋଷ ଅଟେ । ନିଜର ଚିରନ୍ତନ ଆବେଦନ ହେତୁ ସଭ୍ୟତାର ଆଦି କାଳରୁ ଏ ଯାବତ୍ ଏହା ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଆସୁଛି ତଥା ସମ୍ପ୍ରତି ବିଦଗ୍ଧ ସାହିତ୍ୟରେ 'ଲୋକଉପାଦାନ' ଭାବରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ତେଣୁ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ବ୍ୟାପକ ଆଲୋଚନା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶର ଲୋକସାହିତ୍ୟ ସହ ସମତାଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ମଧ ପ୍ରସାରିତ । ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗୀତ, କାହାଣୀ, ଲୋକନୃତ୍ୟ ନିଜସ୍ୱ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟରେ ସମୃଦ୍ଧ । ବିଶେଷ କରି ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକନୃତ୍ୟ ଜାତୀୟ ସ୍ତରରେ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପରିଚୟ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିଛି । ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ପ୍ରକାର, ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ତଥା ଚିରନ୍ତନ ଆବେଦନକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ପ୍ରମୁଖ ଶବ୍ଦାବଳୀ:

ଲୋକସାହିତ୍ୟ, ଜୀବନବେଦ, ଲୋକଉପାଦାନ, ସାମାଜିକ ଆବେଦନ, ଡିଜିଟାଲ୍ ଜୀବନ, ସାମୂହିକ ଚେତନା, ମୌଳିକ ସତ୍ତା, ସ୍ଥାଣୁ ସଂଗ୍ରହାଳୟ ।

ଓଡିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଉତ୍କଳୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରମ୍ପରାର ମୂକସାକ୍ଷୀ ନୁହେଁ ; ବରଂ ଏହା ଏକ ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରବହମାନ ଚେତନା । ଏହା ହେଉଛି ଓଡ଼ିଆ ଜନମାନସର ସାମୂହିକ ସ୍ମୃତି ଏବଂ ଜାତୀୟ ପରିଚୟର ମୂଳ ଆଧାର । ଆଧୁନିକତାର ଦ୍ରୁତ ପ୍ରବାହ ଏବଂ ବିଶ୍ୱାୟନର ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟରେ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଏହି ଅଲିଭା ସ୍ୱରର ସାମ୍ପ୍ରତିକ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତାକୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏହି ଅଧ୍ୟୟନ ଲୋକସାହିତ୍ୟକୁ କେବଳ ଅତୀତର ଅବଶେଷ କିମ୍ବା ଗ୍ରାମୀଣ ମନୋରଞ୍ଜନର ମାଧ୍ୟମ ଭାବରେ ନ ଦେଖି, ଏହା କିପରି ଓଡ଼ିଆ ସମାଜର ନୀତିବୋଧ, ଦାର୍ଶନିକ ଚିନ୍ତନ, ସାମାଜିକ ବିଧିବିଧାନ ଏବଂ ସାଂସ୍କୃତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ନିରନ୍ତର ଧାରଣ କରିଆସିଛି, ତାହାକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ନିହାତି ଆବଶ୍ୟକ ।

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଅନ୍‌ଲାଇନରେ ପଢିବାପାଇଁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତୁ

Quick Response Code:

Available online at : https://pracheenews.com/

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.18529215

Article No - BPP00379

ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଗତ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଗୀତ, ଲୋକକାହାଣୀ, ଲୋକନାଟକ ଓ ଢଗଢମାଳି ଇତ୍ୟାଦି କେବଳ ବାକ୍‌ଚାତୁରୀ ନୁହେଁ, ବରଂ ଏହା ଗ୍ରାମୀଣ ସମାଜର ଦୀର୍ଘ ଅଭିଜ୍ଞତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଦର୍ଶନ ଓ ବ୍ୟାବହାରିକ ଜ୍ଞାନ କୋଷ ଅଟେ ।

ଯୋଗାଯୋଗ :
ବିଶ୍ୱରଂଜନ ଦାସ, ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଛାତ୍ର
ଖଲ୍ଲିକୋଟ ଏକକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ବ୍ରହ୍ମପୁର
Email : dpapu8744@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-4934-659X

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial Share Alike 4.0 License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work non commercially, as long as appropriate credit is given and the new creations are licensed under the identical terms.

For reprints contact: *pracheepatrika@rediffmail.com*

ପ୍ରାପ୍ତି	ସମୀକ୍ଷିତ	ଗୃହୀତ	ପ୍ରକାଶିତ
୧୪.୧୦.୨୦୨୫	୧୩.୧୧.୨୦୨୫	୨୬.୧୨.୨୦୨୫	୧.୦୧.୨୦୨୬

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ କିପରି ଉଦ୍ଧୃତ କରିବେ : ଦାସ, ବିଶ୍ୱରଂଜନ;୨୦୨୬। ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଅଲିଭା ସ୍ୱର। ବାସ୍ତବତାର ପରିପ୍ରକାଶ ପ୍ରାଚୀ। ଭାଗ :୧୧, ସଂଖ୍ୟା : ଞ, ପୃଷ୍ଠା :୪୭-୫୭।

ନାରୀ ମନର ଅକୁହା ବେଦନା, ସାମାଜିକ ସଂଘର୍ଷ ଏବଂ ନିଛକ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାର ପ୍ରତିଲିପି । ଏହି ସାହିତ୍ୟ ମୁଖ୍ୟତଃ ସମାଜର ନୈତିକ ମାନଦଣ୍ଡକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରିବାରେ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରିଆସିଛି ।

ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ରସକୁ ଆସ୍ୱାଦନ କରିବା ଆଗରୁ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପ୍ରଭେଦକୁ ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଲୋକସାହିତ୍ୟ: ଚେତନାର ଆଦିମ ଗଙ୍ଗୋତ୍ରୀ:

ସାହିତ୍ୟର ବିଶାଳ ମହାସାଗରକୁ ଯଦି ଅନୁଧ୍ୟାନ କରାଯାଏ, ତେବେ ଲିଖିତ ବା ଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟ ତାହାର ଦୃଶ୍ୟମାନ ତରଙ୍ଗମାଳା ପରି । କିନ୍ତୁ ସେହି ମହାସାଗରର ଅତଳ ଗର୍ଭରେ ଯେଉଁ ଗଭୀର, ଶାନ୍ତ ଏବଂ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସ୍ରୋତଟି ନିରନ୍ତର ପ୍ରବହମାନ, ତାହା ହିଁ 'ଲୋକସାହିତ୍ୟ' । ଏହାର ଜନ୍ମ ଇତିହାସ କୌଣସି ପୁସ୍ତକର ପୃଷ୍ଠାରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇନାହିଁ, କାରଣ ଏହାର ଜନ୍ମ ସେତେବେଳେ ହୋଇଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ମଣିଷ ଲିପି ବା ଅକ୍ଷର ସହିତ ପରିଚିତ ହିଁ ନଥିଲା ।

ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଜନ୍ମକାଳ ସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ହେଲେ, ଆମକୁ ସଭ୍ୟତାର ସେହି ଆଦିମ ପ୍ରତ୍ୟୁଷକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ହେବ, ଯେତେବେଳେ ମଣିଷ ପ୍ରକୃତିର ବିଶାଳତାକୁ ଦେଖି ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ବିସ୍ମିତ ହେଲା, ଯେତେବେଳେ ସେ ଆକାଶର ବଜ୍ରପାତରେ ଭୟଭୀତ ହେଲା, ପୂର୍ଣ୍ଣିମାର ଜହ୍ନକୁ ଦେଖି ମୁଗ୍ଧ ହେଲା କିମ୍ବା ନିଜ ସନ୍ତାନକୁ କୋଳରେ ଧରି ତା'ର ହୃଦୟ ବାତ୍ସଲ୍ୟରେ ପୂରି ଉଠିଲା ।

ସେହି ଆଦିମ ମଣିଷର ଭାଷା ନଥିଲା, ଥିଲା କେବଳ ଧ୍ୱନି । ସେହି ଭୟ, ବିସ୍ମୟ, ଆନନ୍ଦ ଏବଂ ବାତ୍ସଲ୍ୟର ତୀବ୍ର ଆବେଗ ଯେତେବେଳେ ତା'ର କଣ୍ଠରୁ ଅନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଧ୍ୱନି ବଦଳରେ ଏକ ଲୟବଦ୍ଧ ସ୍ୱର ରୂପ ନେଲା, ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ହିଁ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଭ୍ରୂଣ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଜନ୍ମ ଇତିହାସର ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଉଛି, ଏହାର ଜନ୍ମ କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ହୋଇ ଶେଷ ହୋଇନାହିଁ । ଏହା ଏକ ନିରନ୍ତର ପ୍ରବହମାନ ଧାରା । ଏହା ଗୋଟିଏ ପିଢ଼ିରୁ ଆର ପିଢ଼ିକୁ ଯିବାବେଳେ ଏଥିରେ ନୂଆ ଉପାଦାନ ଯୋଡ଼ି ହୁଏ ଏବଂ ପୁରୁଣା ଅନାବଶ୍ୟକ ଅଂଶ ଛାଡ଼ି ହୋଇଯାଏ । ଏହା ଏକ ନଦୀ ସଦୃଶ, ଯାହା ନିଜ ରାସ୍ତାରେ ନୂଆ ପଟୁମାଟି ସଂଗ୍ରହ କରି ଆଗକୁ ବଢ଼ିଚାଲେ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥର ଯେତେବେଳେ ଜଣେ ମା' ନିଜ ସନ୍ତାନ ପାଇଁ ଏକ ନୂଆ ପଦ ଯୋଡ଼ି ଗୀତ ଗାଏ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥର ଯେତେବେଳେ ଜଣେ କୃଷକ ନିଜ ମନର ବେଦନାକୁ ଗୀତର ରୂପ ଦିଏ, ସେହି ପ୍ରତିଟି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଲୋକସାହିତ୍ୟ 'ପୁନର୍ଜନ୍ମ' ଲାଭ କରେ ।

ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଜନ୍ମ ଇତିହାସ କୌଣସି ରାଜ୍ୟ ବା ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଇତିହାସ ନୁହେଁ । ଏହା ହେଉଛି ମଣିଷର ହୃଦୟ ସ୍ପନ୍ଦନର ଇତିହାସ । ଏହାର ସ୍ରଷ୍ଟା କୌଣସି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହେଁ, ବରଂ ସମଗ୍ର 'ଗଣ' ବା 'ଲୋକ' ହିଁ ଏହାର ସ୍ରଷ୍ଟା । ଏହା ଲିପିବଦ୍ଧ ନୁହେଁ, କାରଣ ଏହା ହୃଦୟରେ ଲିଖିତ ଏବଂ ପରମ୍ପରାରେ ଜୀବିତ ।

ଏହା ସେହି ପ୍ରାଚୀନତମ ବଟବୃକ୍ଷ, ଯାହାର ଚେର ମାନବ ସଭ୍ୟତାର ଆରମ୍ଭକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ ଏବଂ ଯାହାର ଶାଖା ପ୍ରଶାଖାରୁ ଆଜି ସମସ୍ତ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ର ପୁଷ୍ପରେ ସୁଶୋଭିତ ।

ଏହାର ଜନ୍ମ ସେତେବେଳେ ହେଲା, ଯେତେବେଳେ ମଣିଷ ପ୍ରଥମେ 'ଅନୁଭବ' କଲା ଏବଂ ସେହି ଅନୁଭବକୁ 'ପ୍ରକାଶ' କରିବାକୁ ଚାହିଁଲା । ତେଣୁ, ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷର ହୃଦୟର ଆବେଗ ଅଛି, ସେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଏହି ଚିରନ୍ତନ ଜନ୍ମ-ପ୍ରକ୍ରିୟା ଚାଲୁ ରହିଥିବ ।

ଲୋକ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ରଷ୍ଟା ଆମ ଭଳି ଜଣେ ସାଧାରଣ ଲୋକ । 'ଲୋକ' କହିଲେ ଜ୍ଞାନରେ ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହୋଇଥିବା ପଣ୍ଡିତଗଣ ନୁହଁ, ବରଂ ଯେ କେବେ ବିଦ୍ୟା କ'ଣ ଜାଣିନି, ପ୍ରଶ୍ନ କରି ଶିଖିନି, ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ନିହାତି ଅଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ବୁଝାଏ ।

ଡ. କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ 'ଲୋକ' ଶବ୍ଦ ସଂପର୍କରେ କହିଛନ୍ତି- "ଲୋକ ଶବ୍ଦ ବିଶେଷ ବ୍ୟାପକ ; ଏହାର ଅର୍ଥ ସର୍ବସାଧାରଣ ଜନତା । କନ୍ଧ, କୋହ୍ଲ, ସାନ୍ତାଳ, ଭୂୟାଁ, ଗଣ୍ଡ, ଗଦବାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପଲ୍ଲୀ ଆଉ ନଗରର ଅଶିକ୍ଷିତ, ଅର୍ଦ୍ଧଶିକ୍ଷିତ ଜନତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।"(୧)

'ଲୋକ' ଶବ୍ଦର ଇଂରାଜୀ ପ୍ରତିଶବ୍ଦ 'Folk' । ଏହି 'Folk' ଶବ୍ଦଟି ମୂଳ, ଏଙ୍ଗ୍‌ଲୋ-ସାକ୍ସନ ଶବ୍ଦ 'Fore'ରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଗବେଷକମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି ।

ଲୋକସାହିତ୍ୟର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ:

ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସ ଯେତିକି ପ୍ରାଚୀନ, ତାହାର ଲୋକସାହିତ୍ୟର ପରମ୍ପରା ମଧ୍ୟ ସେତିକି ସମୃଦ୍ଧ ଓ ଗଭୀର । 'ଲୋକସାହିତ୍ୟ' ସେହି ବାଙ୍ମୟ ସୃଷ୍ଟି, ଯାହା ପଣ୍ଡିତ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ନିଃସୃତ ନ ହୋଇ, ସାଧାରଣ ଜନମାନସର ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଭାବରେ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଆସୁଛି । ଏହା ଓଡ଼ିଆ ଜନଜୀବନର ଅମଳିନ ଦର୍ପଣ ; ଯେଉଁଥିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ ତା'ର ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ଆଶା-ଆକାଂକ୍ଷା, ବିଶ୍ୱାସ-ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ, ଧର୍ମ ଦର୍ଶନ ଏବଂ ସାମଗ୍ରିକ ଜୀବନବୋଧ । ଏହାର ସ୍ୱରୂପ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପକ, ସରଳ ଅଥଚ ନିଗୂଢ଼ । ଏହା ସର୍ବଦା ସାଧାରଣ ମଣିଷର ହୃଦୟାବେଗର କଥା କୁହେ ।

ଡ. ଗୌରାଙ୍ଗ ଚରଣ ଦାଶ, ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେକୁହନ୍ତି- "ସମାଜର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀ, ରୁଚି, ଆଦର୍ଶର ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଯାହା ଭଲ ଲାଗେ, ସେମାନଙ୍କ ଚେତନାକୁ ଯାହା ଅଭିଭୂତ କରେ, ଯାହା ଭିତରେ ସେ ଆପଣା ଆପଣା ମୁହଁଟିକୁ ଖୋଜି ପାଆନ୍ତି- ତାହା ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ, କଳା, ସଂଗୀତ ଏବଂ ବୃହତ୍ତର ପରିଭାଷାରେ ଜୀବନ ବେଦର ଉଦ୍‌ଗାନ- ଲୋକବେଦ ।"[୨]

୧. ପଲ୍ଲୀପ୍ରାଣତା:

ଲୋକସାହିତ୍ୟକୁ ପଲ୍ଲୀ ସାହିତ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ପଲ୍ଲୀର ସମସ୍ତ ଜନମାନସର ହସ, କାନ୍ଦକୁ ବହନ କରେ ଏହି ସାହିତ୍ୟ । ପଲ୍ଲୀର ଚିରନ୍ତନ ଚିନ୍ତାଧାରା କାଳର କରାଳ କଷାଘାତରେ ବହୁ ସମୟରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେହି ଚିନ୍ତାଧାରା ପଲ୍ଲୀର ଜୀବନତରୀକୁ ଏକ ଆଦର୍ଶ ନୈତିକ ସ୍ରୋତରେ ପରିଚାଳିତ କରିବା ପାଇଁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ । ଅନେକ ସମୟରେ ଭୌଗୋଳିକ ଅବସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିଁ ପଲ୍ଲୀ ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକ ନିଜ ନିଜର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପରିଚୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରୁଥିଲେ । ଗ୍ରାମ୍ୟ ପରିବେଶରେ ଲୋକଙ୍କ ଜୀବନଧାରା ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଓତପ୍ରୋତ ଭାବରେ ସଂଯୁକ୍ତ ଥାଏ । ଏଣୁ ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଚେତନାକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିବାରେ ଅଗ୍ରଣୀ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରେ । ପଲ୍ଲୀ ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣଗତ ଏବଂ ଶ୍ରେଣୀଗତ ବୈଷମ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱେ, ଏକ ସାମୂହିକ ଏକତ୍ୱର ବନ୍ଧନ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହି ସାମାଜିକ ଏକୀକରଣ ହିଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷକୁ ପରସ୍ପର ସହ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖେ । ଏହି ସାମୂହିକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଭାବଧାରା ଏକ ଜୀବନ୍ତ ପରମ୍ପରାକୁ ପରିପୋଷଣ କରେ ଏବଂ ସମଗ୍ର ଗ୍ରାମୀଣ ଜନଜୀବନରେ ସୁହୃଦ୍ ଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ ।

୨. ଗୋଷ୍ଠୀ କୈନ୍ଦ୍ରିକତା:

ଗୋଷ୍ଠୀ କୈନ୍ଦ୍ରିକତା ହେଉଛି ଲୋକସାହିତ୍ୟର ସେହି ବୈଶିଷ୍ଟ ଯେଉଁଥିରେ ସାହିତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି, ବିକାଶ, ପ୍ରସାର ଓ ଉପଭୋଗ କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ବା କବିଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ନ ହୋଇ, ସମଗ୍ର ଲୋକ ସମୁଦାୟ ବା ଗୋଷ୍ଠୀକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଗଢ଼ି ଉଠିଥାଏ । ଏଥିରେ ଲୋକର ଯେଉଁ ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ କଳ୍ପନାଦି ସ୍ଥାନ ପାଇଥାଏ । ତାହା ଗୋଟିଏ ଲୋକସମୂହର ବା ଗୋଟିଏ ଜାତିର ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ମାତ୍ର ନୁହେଁ; ଆଦିମ ଯୁଗରୁ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଆସୁଥିବା ସମୂହର ଏହା ହେଉଛି ସାଂସ୍କୃତିକ ସ୍ୱରୂପ ।

୩. ସାମାଜିକ ଐକ୍ୟ:

ଲୋକସାହିତ୍ୟ କେବଳ ମନୋରଞ୍ଜନର ମାଧ୍ୟମ ନୁହେଁ, ଏହା ଏକ ସମାଜର ସାଂସ୍କୃତିକ ଦର୍ପଣ ଏବଂ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ମୂଳଦୁଆ । ଲୋକ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ 'ସାମାଜିକ ଏକତା' ବା ସାମାଜିକ ସଂହତି ଏକ ଗଭୀର ଏବଂ ମୌଳିକ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏହା ସେହି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅଠା, ଯାହା ଏକ ଗୋଷ୍ଠୀର ଲୋକଙ୍କୁ ପରସ୍ପର ସହ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପରମ୍ପରା ସହ ବାନ୍ଧି ରଖେ । ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ଜୀବନରୁ ସାମାଜିକ ଐକ୍ୟତା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ଗୋଷ୍ଠୀବଦ୍ଧ ହୋଇ ଜୀବନଯାପନ ପ୍ରଣାଳୀକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥାନ୍ତି ସାଧାରଣ ଜନଜୀବନ । ଜାତି, ଅଜାତିର ଭେଦଭାବ ନଥାଏ । ଗାଁରେ ଓଷା, ବ୍ରତ, ପୂଜା, ପାର୍ବଣ ହେଲେ ସମସ୍ତେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ପାଳନ କରନ୍ତି ।

୪. ସର୍ବଜନବୋଧତା:

ସାହିତ୍ୟ ଯଦି ସମାଜର ଦର୍ପଣ ହୁଏ, ତେବେ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ସେହି ସମାଜର ହୃଦ୍‌ସ୍ପନ୍ଦନ । ଏହା କୌଣସି ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ମସ୍ତିଷ୍କର ଜଟିଳ କଳ୍ପନା ନୁହେଁ, ବରଂ ସାଧାରଣ ଜନମାନସର ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ, ସରଳ ଏବଂ ମାର୍ମିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଅନେକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରହିଛି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଓ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି 'ସର୍ବଜନବୋଧ' । ଏହି ସର୍ବଜନବୋଧ ଗୁଣ ହିଁ ତାକୁ କାଳଜୟୀ କରିଛି ଏବଂ

ପଣ୍ଡିତଠାରୁ ପାମର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ଗ୍ରହଣୀୟ କରାଇପାରିଛି । 'ସର୍ବଜନବୋଧ'ର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସହଜରେ ବୋଧଗମ୍ୟ ବା ବୁଝିହେଲା ଭଳି । ଲୋକସାହିତ୍ୟ କେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଏବଂ କାହିଁକି ଏହି ଗୁଣକୁ ଆପଣେଇ ନିଏ, ତାହା ତା'ର ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ । ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବା ବିଦଗ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ ଯେବେ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ, ଅଳଙ୍କାରର ଜଟିଳତା ଏବଂ ବ୍ୟାକରଣଗତ ଶୁଦ୍ଧତା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଏ । ଲୋକସାହିତ୍ୟ ସେତେବେଳେ ସାଧାରଣ ମଣିଷର କଥିତ ଭାଷାକୁ ଆଶ୍ରୟ କରେ । ଏହାର ଭାଷା ଜୀବନ୍ତ ଓ ଚଳମାନ । ସରଳ ଭାଷା ହିଁ ଶ୍ରୋତା ବା ପାଠକ ସହ ସିଧାସଳଖ ଏକ ଆତ୍ମିକ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରେ । ଏହାକୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ କୌଣସି ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଜ୍ଞାନ ବା ଟୀକା ଟିପ୍ପଣିର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼େ ନାହିଁ । ଲୋକସାହିତ୍ୟର ବିଷୟବସ୍ତୁ କୌଣସି ଗୂଢ଼ ଦାର୍ଶନିକ ତତ୍ତ୍ୱ କିମ୍ବା ବୈଜ୍ଞାନିକ ଜଟୀଳତା ନୁହେଁ । ଏହାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ହେଉଛି ମାନବୀୟ ସମ୍ବେଦନାର ନିରାଟ ସତ୍ୟ କଥା ।

ଲୋକସାହିତ୍ୟର 'ସର୍ବଜନବୋଧ' ଗୁଣ ତା'ର ଦୁର୍ବଳତା ନୁହେଁ, ବରଂ ତାହା ହିଁ ତା'ର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶକ୍ତି । ଏହା ପ୍ରମାଣ କରେ ଯେ ଗଭୀର ଭାବନାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ସର୍ବଦା ଜଟିଳ ଭାଷା ବା ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ଏହି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ଲୋକସାହିତ୍ୟ କୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରର ନିର୍ଜୀବ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଦୀ ନ ହୋଇ, ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ କଣ୍ଠରେ, ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ଏବଂ ସମଗ୍ର ଲୋକ ସମୁଦାୟର ଜୀବନ ପ୍ରବାହରେ ଚିରକାଳ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଏହା ହିଁ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ଆତ୍ମା ।

୫. ନବଧା ରସରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ:

ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନାରେ 'ରସ'କୁ ସାହିତ୍ୟର ଆତ୍ମା ବୋଲି କୁହାଯାଏ । କୁହାଯାଏ- 'ରସ୍ୟତେ ଇତିଃ ରସ' । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଯେ ବିଦଗ୍ଧ ବା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସାହିତ୍ୟ ପରି ଲୋକସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଏହି ନବଧା ରସରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରସାଣିତ ଓ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହା ଜୀବନର ସମସ୍ତ ଭାବକୁ ନିଜର ସରଳ କଳେବର ମଧ୍ୟରେ ଧାରଣ କରି ଏକ କାଳଜୟୀ ରୂପଲାଭ କରିଛି । ଲୋକ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ରଷ୍ଟା ସଚେତନ ଭାବେ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟିକ ରସ ଓ ଅଳଙ୍କାରର ପ୍ରୟୋଗ କରି ନଥାଏ । ଆପେ ଆପେ ପରିବେଶ ଓ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ନେଇ ତା'ର ହୃଦୟରୁ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ଭକ୍ତି, କ୍ରୋଧ, ଶାନ୍ତି, ଦୟା, କ୍ଷମା ଆଦି ପ୍ରତିଟି ଗୁଣ ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥିର ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥାଏ । ସମୟାନୁସାରେ ଯେଉଁ ଭାବଟି ଉଦ୍ରେକ ହୁଏ, ସେହି ଭାବନାକୁ ବେଶ୍ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ସ୍ରଷ୍ଟା ଅର୍ଥାତ୍ ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ଗୀତ ହେଉ ବା କଥା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । ଲୋକସାହିତ୍ୟ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବ ବା ରସ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ନୁହେଁ । ଏହା ମାନବ ଜୀବନର ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ପ୍ରତିଛବି । ଏହା ଜୀବନର ସମସ୍ତ ରଙ୍ଗକୁ , ସମସ୍ତ ନଅଟି ରସକୁ ନିଜ ଗର୍ଭରେ ଧାରଣ କରିଛି । ଯଥା - ଶୃଙ୍ଗାର, କରୁଣା, ହାସ୍ୟ, ଭୟାନକ, ବାତ୍ସଲ୍ୟ, ବୀର, ଅଦ୍ଭୁତ, ଭକ୍ତି, ଶାନ୍ତ ଇତ୍ୟାଦି । ଏଠାରେ ରସ ଜୀବନରୁ ସ୍ୱତଃ ନିଃସୃତ ହୋଇ ଶ୍ରୋତାର ହୃଦୟକୁ ସିଧାସଳଖ ସ୍ପର୍ଶ କରେ । ଲୋକସାହିତ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥରେ ମାନବୀୟ ସମ୍ବେଦନାର ଏକ ଅମୃତମୟ ସ୍ରୋତ ।

ଲୋକସାହିତ୍ୟର ବିଭାଗୀକରଣ:

ଲୋକସାହିତ୍ୟର ବିଭାଗୀକରଣ ଏକ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ପ୍ରୟାସ ନୁହେଁ, ବରଂ ଏହା ମାନବ ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶ କ୍ରମର ଏକ ପ୍ରତିଫଳନ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଲୋକକବିମାନେ ଏହାକୁ ଗଳ୍ପ, ଗୀତ ଓ ନାଟକର ପରିଣତି କରି ସମାଜର ସ୍ମୃତି ଭଣ୍ଡାର ସଂରକ୍ଷଣ କରିଛନ୍ତି । ଲୋକସାହିତ୍ୟର ବିଭାଗୀକରଣ ଏକ ଗତିଶୀଳ ପ୍ରକ୍ରିୟା, ଯାହା ସମାଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ନୂତନ ରୂପ ଧାରଣ କରେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହା କେବଳ ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିଧି ନୁହେଁ, ବରଂ ଜାତୀୟ ଚେତନାର ମୂଳ । ଆଜିର ସମୟରେ ଏହାକୁ ସଂରକ୍ଷଣ ଓ ପ୍ରଚାର କରିବା ଆବଶ୍ୟକ, ଯାହା ଯୁବପିଢ଼ିକୁ ଏହାର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝାଇବ । ଏହି ବିଭାଗୀକରଣ କେବଳ ଶ୍ରେଣୀବଦ୍ଧତା ନୁହେଁ, ବରଂ ମାନବ ଜୀବନର ବିବିଧତାର ଏକ କାବ୍ୟମୟ ଚିତ୍ରଣ । ତେଣୁ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ସର୍ବଦା ଜୀବନ୍ତ ରହିବ । ଲୋକସାହିତ୍ୟ ମୁଖ୍ୟତଃ ୪ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ଯଥା- ଲୋକଗୀତ, ଲୋକକାହାଣୀ, ଲୋକନାଟକ ଓ ଢଗଢମାଳି, ପ୍ରବାଦ ପ୍ରବଚନ ଇତ୍ୟାଦି ।

(କ) ଲୋକଗୀତ:

ସାହିତ୍ୟର ବିସ୍ତୃତ ଦିଗ୍‌ବଳୟରେ ଲୋକଗୀତ ହେଉଛି ସେହି ଆଦିମତମ, ଅକୃତ୍ରିମ ଏବଂ ଅନାହତ ଝରଣା, ଯାହା ଏକ ସମାଜର ସାମୂହିକ ହୃଦୟରୁ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରବାହିତ । ଏହା କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ରଷ୍ଟାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କୃତି ନୁହେଁ, ବରଂ ଏହା ସମଗ୍ର

ଜନଗୋଷ୍ଠୀର ଯୁଗ-ଯୁଗର ଅନୁଭୂତି, ଆଶା-ଆକାଂକ୍ଷା, ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଏବଂ ଜୀବନ-ଦର୍ଶନର ମିଳିତ ସ୍ୱାକ୍ଷର । ଲୋକଗୀତର ଗଭୀର ଅନୁଶୀଳନ କଲେ, ଏହାର ଯେଉଁ ସାର ନିର୍ଯ୍ୟାସ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ, ତାହା କେବଳ ମନୋରଞ୍ଜନ ବା ସାମୟିକ ଭାବୋଚ୍ଛ୍ୱାସ ନୁହେଁ, ବରଂ ତାହା ଏକ ଜାତିର ସାଂସ୍କୃତିକ ଆତ୍ମାର ନିଛକ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ।

ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଜଙ୍ଗଲରେ ରହୁଥିଲା, ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶ ତାକୁ ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ କରି ଦେଉଥିଲା । ପ୍ରକୃତି ଥିଲା ତା'ର ବଞ୍ଚିବାର ଏକମାତ୍ର ମାଧ୍ୟମ । ପ୍ରକୃତିର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ନିଜର ନିତ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନା କରିବାକୁ କୋମଳମତି ଶିଷ୍ୟ ପରି ମାନି ନେଉଥିଲା । ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କ ଶବ୍ଦ, ଝରଣାର କୁଳୁକୁଳୁ ନାଦ, ଫୁଲର ମନମହକିଆ ବାସ୍ନା ତାକୁ ପ୍ରକୃତି କୋଳକୁ ଟାଣି ନେଇଥିବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତେଣୁ ମଣିଷ ପ୍ରକୃତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସଙ୍ଗୀତର ସ୍ୱର ହିଁ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ପରିବେଶର ପ୍ରଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ କେତେବେଳେ ହସି ଉଠିଛି ତ ପୁଣି କେତେବେଳେ କାନ୍ଦି ଉଠିଛି । ଏହି ହସ କାନ୍ଦର ମିଶ୍ରିତ ରୂପରେଖ ହେଉଛି ଲୋକଗୀତ ।

ଆଲୋଚକ ଚକ୍ରଧର ମହାପାତ୍ର କହନ୍ତି- "ଯେଉଁ କବିତାମାନ ଏବେ ମୁଖେ ମୁଖେ ରହି ଆସିଛି, କେବେ ହେଲେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଭାବରେ ପରିଚିତ ହେବାର ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରିନାହିଁ ବା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଦ୍ୱାରା କେଉଁ ଅଜ୍ଞାତ କୋଣରେ ସୃଷ୍ଟି ଲାଭ କଲା ପରି ତା'ର ବିଚକ୍ଷଣ ମହକରେ ସେ ଜନ ସମାଜର କୋଣେ କୋଣେ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇ ସାର୍ବଜନୀନ ହୋଇପାରିଛି, ସେହିମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଗ୍ରାମ୍ୟଗୀତି ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିବା ସମୀଚୀନ ।"(୩)

ଲୋକଗୀତ ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ରୂପରେଖ ନେଇ ଗତିଶୀଳ । କଳ୍ପନାର ଐନ୍ଦ୍ରଜାଲ ଲୋକଗୀତକୁ ବାନ୍ଧି ପାରିନାହିଁ । ଯଦିଓ ସାହିତ୍ୟ କଳ୍ପନାଶ୍ରୟୀ କିନ୍ତୁ ଲୋକଗୀତ ସାଧାରଣ ଜନଜୀବନର ବାସ୍ତବତାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ ।

୧. ବାସ୍ତବ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସହଜବୋଧତା:

ଲୋକଗୀତର ପ୍ରଧାନ ଗୁଣ ହେଉଛି ଏହାର ସରଳତା । ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସାହିତ୍ୟ ପରି ଏହାର ଅଳଙ୍କାର, ଛନ୍ଦ ବା ବ୍ୟାକରଣର ଜଟିଳ ନିୟମରେ ଆବଦ୍ଧ ନୁହେଁ । ଏହାର ଭାଷା ସାଧାରଣ ଜନତାର ମୁଖର ଭାଷା । ଏହି ଗୀତଗୁଡ଼ିକ କୌଣସି ପଣ୍ଡିତର ମସ୍ତିଷ୍କରୁ ନୁହେଁ, ବରଂ କୃଷକର ଲଙ୍ଗଳ ମୁନରୁ, ଶ୍ରମିକର ଝାଳବୁନ୍ଦାରୁ କିମ୍ବା ମା'ର କୋଳରୁ ଜନ୍ମ ନିଏ । ଏହି ବାସ୍ତବତା ହିଁ ଏହାର ପ୍ରାଣଶକ୍ତି, ଯାହା ଏହାକୁ କାଳଜୟୀ କରି ରଖିଛି ।

୨. ସାମାଜିକ ଜୀବନର ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଦଲିଲ:

ଲୋକଗୀତ ଏକ ସମାଜର ଅଲିଖିତ ଇତିହାସ । ଏକ ଜନଗୋଷ୍ଠୀର ସାମାଜିକ ଚଳଣି, ରୀତିନୀତି, ପରମ୍ପରା, ବିଶ୍ୱାସ, ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ, ଆଚାର-ବିଚାର- ଏ ସମସ୍ତର ଏକ ଜୀବନ୍ତ ଚିତ୍ର ଏଥିରେ ସୁରକ୍ଷିତ ଥାଏ । ଜନ୍ମରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂସ୍କାର-ଜନ୍ମଗୀତ, ବିବାହ ଗୀତ, କାନ୍ଦଣା ଗୀତ, ଏପରିକି ମୃତ୍ୟୁ ସମୟର କରୁଣ ସ୍ୱର ମଧ୍ୟ ଲୋକଗୀତର କଳେବରକୁ ପୁଷ୍ଟ କରେ । ପର୍ବପର୍ବାଣୀର ଆନନ୍ଦ (ଯଥା: ରଜଗୀତ, କୁଆଁରପୁନେଇ ଗୀତ) ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କୃଷି କାର୍ଯ୍ୟର ଶ୍ରମ (ହଳିଆ ଗୀତ) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ସାମାଜିକ ଜୀବନର କୌଣସି ଦିଗ ଏଥିରୁ ବାଦ୍ ପଡ଼ି ନଥାଏ ।

୩. ମାନବୀୟ ସମ୍ବେଦନାର ଉଚ୍ଚାରଣ:

ଲୋକଗୀତର ସ୍ୱର ହେଉଛି ମାନବୀୟ ସମ୍ବେଦନା । ଏହା ସାଧାରଣ ମଣିଷର ଅକୁହା ବେଦନା, ବିରହର ଯନ୍ତ୍ରଣା, ମିଳନର ଆନନ୍ଦ ଏବଂ ଭକ୍ତିର ଆକୁଳତାକୁ ଦର୍ଶାଏ । ନଦୀ ଆରପାରିରେ ଥିବା ପ୍ରିୟତମ ପାଇଁ ନାଉରୀକୁ କରାଯାଉଥିବା ନିବେଦନ ହେଉ, ବାପଘର ଛାଡ଼ି ଯାଉଥିବା କନ୍ୟାର ଅଶ୍ରୁଳ ବିଳାପ ହେଉ, ସନ୍ତାନ ପାଇଁ ମା'ର ଶୁଭକାମନା (ଲୋରୀ) ହେଉ- ଏ ସମସ୍ତ ଭାବଗତ ଉଚ୍ଚାରଣ ଲୋକଗୀତକୁ ଏକ ସାମୂହିକ ଆବେଦନ ପ୍ରଦାନ କରେ । ଏହି ଗୀତଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଶୁଣାଯାଏ ନାହିଁ, ବରଂ ଅନୁଭବ କରାଯାଏ ।

୪. ଲୋକଦର୍ଶନର ବାହକ:

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକଗୀତ ପଛରେ ଏକ ସରଳ ଅଥଚ ଗଭୀର ଜୀବନ-ଦର୍ଶନ ନିହିତ ଥାଏ । ଏହା ଜୀବନର ଅନିଶ୍ଚିତତା, ଭାଗ୍ୟର ବିଡ଼ମ୍ବନା, କର୍ମଫଳ ଏବଂ ପ୍ରକୃତି ସହ ମଣିଷର ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରେ । ଏଥିରେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଦାର୍ଶନିକ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ସରଳ, ଗ୍ରାମୀଣ ଉପମା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହା ସହିତ ଏହି ଗୀତଗୁଡ଼ିକ ନୈତିକତାର ଶିକ୍ଷାଦାତା ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ଏବଂ କେତେକ ଲୋକଗୀତ ମାଧ୍ୟମରେ ସାମାଜିକ ଶୃଙ୍ଖଳା, ସତ୍ୟ, ଧର୍ମ ଏବଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧର ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇଥାଏ ।

୫. ସାଂସ୍କୃତିକ ନିରନ୍ତରତାର ପ୍ରବାହ:

ଲୋକଗୀତ ହେଉଛି ସାଂସ୍କୃତିକ ଐତିହ୍ୟର ସବୁଠାରୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପ୍ରବାହ । ଏହା ମୌଖିକ ପରମ୍ପରାରେ ପିଢ଼ି ପରେ ପିଢ଼ି (କଣ୍ଠରୁ କଣ୍ଠକୁ) ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଏକ ସଂସ୍କୃତିର ମୂଳ ଧାରାକୁ ଜୀବନ୍ତ ରଖେ । ଲିପିର ଉଦ୍ଭାବନ ପୂର୍ବରୁ କିମ୍ବା ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ନ ଥିବା ସମୟରେ । ଏହି ଲୋକଗୀତ ହିଁ ଜ୍ଞାନ, ଇତିହାସ ଓ ପରମ୍ପରାକୁ ସଂରକ୍ଷିତ କରି ରଖୁଥିଲା । ଏହା ଅତୀତ ସହ ବର୍ତ୍ତମାନର ସେତୁ ବାନ୍ଧି ଜାତୀୟ ପରିଚୟକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରେ ।

ଅତଏବ, ଲୋକଗୀତର ସାର ନିର୍ଯ୍ୟାସ ହେଉଛି ଏହାର ଆତ୍ମିକ ଶୁଦ୍ଧତା ଏବଂ ସାମୂହିକତାର ଭାବ । ଏହା କୌଣସି ଏକକ ବ୍ୟକ୍ତିର ସୃଷ୍ଟି ନୁହେଁ । ଏହା ସମଗ୍ର ଲୋକମାନସର ସମ୍ମିଳିତ ସୃଜନ । ଏହା ଏକ ସଭ୍ୟତାର ଶୈଶବର ସ୍ମୃତି । ଏହା ସମାଜର ସମସ୍ତ ଭାବଧାରାକୁ ନିଜ ଗର୍ଭରେ ଧାରଣ କରିଥାଏ । ଏହା ହେଉଛି ସେହି ମୂଳ ସ୍ରୋତ, ଯେଉଁଠାରୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ସମସ୍ତ ଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରିଛି । ଲୋକଗୀତର ଅଧ୍ୟୟନ ବାସ୍ତବରେ, ଏକ ଜାତିର ହୃଦ୍‌ସ୍ପନ୍ଦନକୁ ଶୁଣିବାର ଏକ ନିରଳସ ପ୍ରୟାସ ମାତ୍ର ।

ଯୋଗୀ ଗୀତ:

"ଭଜୁ କି ନା ରାମ ନାମରେ କୁମର
ଭଜୁ କି ରାମ ନାମ...
ଭଜି ନ ପାରିଲେ କୁଳ ଚନ୍ଦ୍ରମାରେ
ବାଛି ନେବ କାଳ ଯମରେ କୁମର
ଭଜୁ କି ନା ରାମ ନାମ...
ବାଛି ନେବ କଞ୍ଚା ରଖିବ ପାଚିଲା ଦେବଟି ଦାରୁଣ
ଦୁଃଖରେ କୁମର
ଦେବଟି ଦାରୁଣ ଦୁଃଖ ।"

କୃଷକ ଗୀତ:

"ରାମର ଭାରିଯା ନୀଳାବତୀ ରାଣୀ
ଲାଉ କଳସୀରେ ବୋହୁଥିଲେ ପାଣି
ଅର୍ଘ୍ୟ ବନ୍ଦାଇଲେ ଯଶୋଦା
ଗଙ୍ଗାରୁ ନୀର ଆଣିହେ ... ।"

(ଖ) ଲୋକକାହାଣୀ:

କାହାଣୀ ଶୁଣିବା ବା ଶୁଣାଇବା ମନୁଷ୍ୟର ଏକ ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତି । ଏହି ଲୋକ କାହାଣୀ ଆଜିର ନୁହେଁ ତାହା ଅତୀବ ପ୍ରାଚୀନ । ସାଧାରଣ ମଣିଷ ଯେତେବେଳେ ସଭ୍ୟତାର ସ୍ପର୍ଶ ଜାଣିପାରି ନ ଥିଲା, ସେ ସମୟରୁ ଏହି କାହାଣୀ ଗଢ଼ି ଉଠିଛି । କଣ୍ଠରୁ କଣ୍ଠକୁ, ଯୁଗରୁ ଯୁଗକୁ, ସ୍ଥାନରୁ ସ୍ଥାନକୁ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଏହାର ରୂପରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟେ । ଏହି ଲୋକକାହାଣୀ ସୃଷ୍ଟି ହେବା ପଛରେ ଅନେକ କାରଣ ଲୁକ୍କାୟିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛି । ବାଟଚଲା ବାଧା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ, ବିଲବଛାଦି କୃଷିକର୍ମ, ଧର୍ମ ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବା, ପାପ, ପୁ ଣ୍ୟର ପାଠ ଶିଖାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି କାହାଣୀର ସୃଷ୍ଟି ଘଟିଛି । କେବଳ ଏହା ମନୋରଞ୍ଜନର ମାଧ୍ୟମ ନୁହେଁ । ଏହା ତ କଥା ଛଳରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ଶୈଳୀ ଆମକୁ ଶିଖାଇଥାଏ । ଯେଉଁମାନେ କାହାଣୀର ଅବତାରଣା କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଗଳ୍ପସାଗର ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ସମୟକ୍ରମେ ଏମାନେ ବିଲୁପ୍ତ ହେବାରୁ ଏହି ଭାରକୁ ଅଜା, ଆଈମାନେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ।

ବୃନ୍ଦାବନ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମତରେ- "ଗୀତ ଗାଇବା ପରି କାହାଣୀ ଶୁଣିବା ମଣିଷର ଏକ ମନୋରଞ୍ଜନର ମାଧ୍ୟମ । କଥା କହି ଅନ୍ୟକୁ ମୁଗ୍ଧ କରିବା ବା ବଶ କରିବା ଏକ ବିଚକ୍ଷଣ କଳା । ଏ ଦେଶରେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜନତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁ ଅନାଦି କାଳରୁ ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ବହୁ କାହାଣୀ ଗଳ୍ପ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇ ଆସୁଛି । ଗ୍ରାମର ବୁଢ଼ାବୁଢ଼ୀମାନେ ଏହି କାହାଣୀ କୁହନ୍ତି ।"[୪]

ଲୋକକାହାଣୀ ସାଧାରଣ ଜନଜୀବନର ସଂଗ୍ରାମୀ ଭାବନାକୁ ନେଇ ଋଦ୍ଧିମନ୍ତ । ଭବିଷ୍ୟତ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥାକୁ ସରଳ କରିବା ପାଇଁ କିଛିଟା କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଚାହିଁଥାଏ । ଏହି ମନର ଆକୁଳତାରୁ ଲୋକକାହାଣୀର ସୃଷ୍ଟି । ଲୋକକାହାଣୀ ଗୁଡ଼ିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଅଧିକ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସକଳ ଲୋକକାହାଣୀ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇପାରି ନାହିଁ, ହୋଇପାରିବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଲୋକଗୀତ ସଂଗ୍ରହ କାଳରେ ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ନିଜେ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିବା ୨୧ଟି ଲୋକକାହାଣୀକୁ 'ଉତ୍କଳ କାହାଣୀ'ର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ କରିଥିଲେ । ସଂଗୃହୀତ ସମସ୍ତ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ କେତେକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଭାଗରେ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଛି । (କ) ପୌରାଣିକ କାହାଣୀ (ଖ) ଐତିହାସିକ କାହାଣୀ (ଗ) କିମ୍ବଦନ୍ତୀମୂଳକ କାହାଣୀ (ଘ)ପଶୁପକ୍ଷୀ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କାହାଣୀ (ଙ) ଓଷାବ୍ରତ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ

କାହାଣୀ (ଚ) ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାହାଣୀ- ଅନେକ ଆଲୋଚକ ଏହି ଛଅଟି ବିଭାଗକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥା'ନ୍ତି ।

ଲୋକକାହାଣୀକୁ ଯଦି ଆମେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ତା'ହେଲେ ଆମେ ଅନେକ ବିଶିଷ୍ଟତା ଉପଲବ୍ଧ କରିପାରିବ । ଏହାର ପ୍ରଥମ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି (କ) ସାମାଜିକ, ଦର୍ପଣ ଓ ଜୀବନର ପ୍ରତିଲିପି (ଖ) ନୈତିକତାର ବାର୍ତ୍ତାବହ, (ଗ) ସାଂସ୍କୃତିକ ଚେତନାର ମୂଳ ଆଧାର (ଘ) କଳ୍ପନା ଓ ଅଲୌକିକତାର ସ୍ପର୍ଶ (ଙ) ଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟର ଆଧାର ଶିଳା ।

୧. ସାମାଜିକ ଦର୍ପଣ ଓ ଜୀବନର ପ୍ରତିଲିପି:

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକକାହାଣୀ ତା'ର ସୃଷ୍ଟିକାଳୀନ ସମାଜର ଦର୍ପଣ । ଏହାର କଥାବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ସମୟର ସାମାଜିକ ଗଠନ, ପାରିବାରିକ ସମ୍ବନ୍ଧ, ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଅର୍ଥନୈତିକ ସ୍ଥିତି ଏବଂ ପ୍ରଚଳିତ ରୀତିନୀତିର ସ୍ପଷ୍ଟ ଚିତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ରାଜା-ପ୍ରଜା, ସାଧବ-ବଣିକ, ଚାଷୀ-ମୂଲିଆ, ବ୍ରାହ୍ମଣ-ଚଣ୍ଡାଳ- ଏହିସବୁ ଚରିତ୍ର କେବଳ କାଳ୍ପନିକ ନୁହଁନ୍ତି, ବରଂ ସେମାନେ ସାମାଜିକ ସ୍ତର ବିନ୍ୟାସର ପ୍ରତୀକ । କାହଣୀରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିବାହ ପ୍ରଥା, ପର୍ବପର୍ବାଣି, ଖାଦ୍ୟପେୟ ଏବଂ ଆଚାର-ବ୍ୟବହାର, ଏକ ସମଗ୍ର ସଭ୍ୟତାର ଜୀବନଶୈଳୀକୁ ଆମ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରେ ।

୨. ନୈତିକତାର ବାର୍ତ୍ତାବହ:

ଲୋକକାହାଣୀର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅବଦାନ ହେଉଛି ଏହାର ନୈତିକ ଆବେଦନ । ଏହାର ଅନ୍ତଃସ୍ୱର ସର୍ବଦା ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଜୟଗାନ କରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ କାହାଣୀର ଅନ୍ତରାଳରେ ଏକ ଶାଶ୍ୱତ ସଂଗ୍ରାମ ଜାରି ରହିଥାଏ - ସତ୍ ଏବଂ ଅସତ୍ ମଧ୍ୟରେ, ଧର୍ମ ଏବଂ ଅଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ, ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଅଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟରେ ।

ଏହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ସରଳ ଭାଷାରେ ମଣିଷକୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଏ ଯେ ସାଧୁତା, ଦୟା, କ୍ଷମା, ସାହସ ଏବଂ ପରୋପକାରର ପଥ ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ପରିଣତି (ଯଥା: ଲୋଭୀର ସର୍ବନାଶ, ଧାର୍ମିକର ପୁରସ୍କାର) ମାଧ୍ୟମରେ ଏକ ସୁସ୍ଥ ସମାଜ ଗଠନ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ନୈତିକତାକୁ ସାଧାରଣ ଜନମାନସରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରେ । 'ସତ୍ୟମେବ ଜୟତେ' ବା 'କର୍ମଫଳ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ' ଭଳି ଦାର୍ଶନିକ ତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ଏହି କାହାଣୀ ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ଲୋକମାନସରେ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହୁଏ ।

୩. ସାଂସ୍କୃତିକ ଚେତନାର ମୂଳାଧାର:

ଲୋକକାହାଣୀ ହେଉଛି ସଂସ୍କୃତିର ମୂଳସ୍ରୋତ । ଯେବେ ଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟ କିମ୍ବା ଲିଖିତ ଇତିହାସର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଏହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ଏକ ଜାତିର ଐତିହ୍ୟ । ପରମ୍ପରା ଓ ପରିଚିତକୁ ପିଢ଼ି ପରେ ପିଢ଼ି ବଞ୍ଚାଇ ରଖୁଥିଲା ଏହା ସଂସ୍କୃତିର ବାହକ । ଲୋକ ଦେବତା, ସ୍ଥାନୀୟ ବୀରଗାଥା, ପ୍ରାକୃତିକ ଘଟଣାବଳୀର କାଳ୍ପନିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା (ଯଥା: ଚନ୍ଦ୍ରଗ୍ରହଣ ବା ସୂର୍ଯ୍ୟପରାଗର କାରଣ) ଇତ୍ୟାଦି ଏକ ଜନଗୋଷ୍ଠୀର ବିଶ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଦର୍ଶାଏ । ଏହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ନ ଥିଲେ, ଆମ ସଂସ୍କୃତିର ଚେର ହୁଏତ ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ଶୁଷ୍କ ହୋଇଯାଇଥା'ନ୍ତା ।

୪. କଳ୍ପନା ଓ ଅଲୌକିକତାର ସ୍ପର୍ଶ:

ଲୋକକାହାଣୀର ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରମୁଖ କାର୍ଯ୍ୟ କଳ୍ପନାର ବିସ୍ତାର । ବାସ୍ତବ ଜୀବନର କଠୋରତା ଏବଂ ସୀମିତତା ମଧ୍ୟରେ ମଣିଷର ମନ ସର୍ବଦା ଏକ ଅଲୌକିକ ଏବଂ ବିସ୍ମୟକର ଜଗତର ସନ୍ଧାନ କରେ । ଲୋକକାହାଣୀ ସେହି ମାନସିକ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପୂରଣ କରେ ।

ପରୀ, ରାକ୍ଷସ, ଯାଦୁକରୀ ଶକ୍ତି, ଉଡ଼ନ୍ତା ଘୋଡ଼ା, କଥାକୁହା ପଶୁପକ୍ଷୀ- ଏହି ସମସ୍ତ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଶିଶୁର ମନୋରଞ୍ଜନ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଏହା ମାନବ ମନର ଇଚ୍ଛା (ଯଥା: ଅସମ୍ଭବକୁ ସମ୍ଭବ କରିବା, ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଯାଦୁବଳରେ ବଦଳାଇ ଦେବା) ଏବଂ ପ୍ରକୃତିର ରହସ୍ୟମୟ ଶକ୍ତିକୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାର ଏକ ସରଳ ପ୍ରୟାସ । ଏହା ବାସ୍ତବତାରୁ ପଳାୟନ ନୁହେଁ, ବରଂ ବାସ୍ତବତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାର ଏକ କଳାତ୍ମକ ମାର୍ଗ । ପ୍ରମୁଖ ଗବେଷକ ସିଗମଣ୍ଡ୍ ଫ୍ରଏଡ୍‌ଙ୍କ ମତରେ- "ଲୋକକାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅବଚେତନ ମନର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ମାନବୀୟ ଜୀବନର ମୌଳିକ ଆବେଗ, ଇଚ୍ଛା ଓ ସଂଘର୍ଷକୁ ପ୍ରକାଶ କରେ ।"[୫]

୫. ଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟର ଆଧାରଶିଳା:

ଲୋକକାହାଣୀର ଗଭୀର ଅଧ୍ୟୟନ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ କରେ ଯେ ଏହା ହିଁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ସମସ୍ତ ମହାନ୍ ସାହିତ୍ୟକୃତିର ଆଧାରଶିଳା । ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କ 'ମହାଭାରତ' ହେଉ ବା ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ

'ରାମାୟଣ' ଏହି ମହାକାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ମୂଳ ଉତ୍ସ ହେଉଛି ସେହି କାଳରେ ପ୍ରଚଳିତ ଲୋକଗାଥା ଓ ଲୋକକଥା । ସେହିପରି ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଉପନ୍ୟାସ ବା ଗଳ୍ପରେ ମଧ୍ୟ ଲୋକକାହାଣୀର 'ମୋଟିଫ୍' ବା କଥାବସ୍ତୁର ଛାପ ବାରମ୍ବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ମତରେ- "ଲୋକକାହାଣୀରେ ଅଲୌକିକ ତଥା ଯାଦୁକରୀ ଉପାଦାନର ବ୍ୟବହାର ବାସ୍ତବ ଜୀବନର କଠୋରତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାର ଏକ ମାନସିକ ଆବଶ୍ୟକତା । ଏହି ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ମାଧ୍ୟମରେ କାହାଣୀ ଶ୍ରୋତାକୁ ଏକ ନୂତନ, ବିସ୍ମୟଭରା ଜଗତକୁ ନେଇଯାଏ ଏବଂ ଜୀବନ ପ୍ରତି ଏକ ଆଶାବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ସୃଷ୍ଟି କରେ ।"(୬)

ଲୋକକାହାଣୀ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ଏହା ଜଣାପଡ଼େ- ଏହା କୌଣସି ଏକ ସ୍ରଷ୍ଟାର କୃତି ନୁହେଁ । ଏହା ସମଗ୍ର ଲୋକସମାଜର ମିଳିତ ସ୍ୱର । ଏହା ଓଡ଼ିଆ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଜନଜୀବନର ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଙ୍ଗ । ଏହା ସାହିତ୍ୟିକ ବିଭାଗ ନୁହେଁ ବରଂ ଏହା ଲୋକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ନୈତିକତା ଏବଂ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ପରପିଢ଼ିକୁ ସଂଚାର କରିବାର ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ମାଧ୍ୟମ ।

(ଗ) ଲୋକନାଟକ:

'ନଟ୍', 'ନାଟ୍ୟ' ଓ ନାଟକ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ 'ନଟ୍' ଧାତୁରୁ ଆସିଅଛି । ଯାହାର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ହେଉଛି ହଲ୍‌ଚଲ୍ ହେବା ବା ଅଙ୍ଗଚାଳନା କରିବା । ନାଟକର ଇଂରାଜୀ ପରିଭାଷା ହେଉଛି 'Drama' । ସାଧାରଣ ଜନମାନସର ହୃଦୟରୁ ଝରି ଆସୁଥିବା ଭାବନାରାଜିର ନାଟ୍ୟରୂପ ହେଉଛି ଲୋକନାଟକ । ଏହା ଲୋକ ହୃଦୟରୁ ଜାତ ହୋଇ ଲୋକ ହୃଦୟରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ । ଲୋକନାଟକ ହେଉଛି ଏକ ସାର୍ବଜନୀନ କଳା । ଏହି ନାଟକ ବିଦଗ୍ଧ ନାଟ୍ୟକଳାର ପରୀକ୍ଷାଗାରରେ ପରୀକ୍ଷିତ ନ ହୋଇ ସାଧାରଣ ଜନଜୀବନର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଭାବୋଚ୍ଛ୍ୱାସ ସହିତ ଓତପ୍ରୋତ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇଥାଏ । ଗ୍ରାମୀଣ ପରିବେଶ ସରଳ ନିଷ୍କପଟ ଜୀବନର ଛନ୍ଦ, ଲୋକବିଶ୍ୱାସ, ମାନସିକ ପୂରଣ ପାଇଁ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଭାବ, ପୂଜା, ପର୍ବପର୍ବାଣି ଆଦିର ଚିତ୍ର ଯେତେବେଳେ ନୃତ୍ୟ, ଗୀତ ଓ ଅଭିନୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ମଞ୍ଚରେ ରୂପାୟିତ ହୁଏ, ତାହାକୁ ଲୋକନାଟକ କୁହାଯାଏ । ଗ୍ରାମୀଣ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆନନ୍ଦ ପାଇଁ ଲୋକ ନାଟକର ସୃଷ୍ଟି । ଯେପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାଷାର ଦୁଇଟି ରୂପ ଯଥା- ମୌଖିକ ଓ ଲିଖିତ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାଟକର ମଧ୍ୟ ଦୁଇଟି ରୂପ- ଲୌକିକ ନାଟକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ନାଟକ ।

ଡ. ରତ୍ନାକର ଚଇନିଙ୍କ ମତରେ- "ଭାରତୀୟ ପ୍ରାନ୍ତୀୟ ଭାଷାମାନଙ୍କରେ ସାହିତ୍ୟିକ ନାଟକ ସୃଷ୍ଟି ହେବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାନ୍ତୀୟ ଭାଷାରେ ଲୋକନାଟ୍ୟ ପରମ୍ପରା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ରହିଛି । ଏହି ଲୋକନାଟକଗୁଡ଼ିକ ସବୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ସାହିତ୍ୟିକ ନାଟକର ଜନନୀ ନ ହେଲେ ବି ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭଗ୍ନୀ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି ।"(୭)

ନାଟକ ପଞ୍ଚମ ବେଦ ରୂପେ ବ୍ରହ୍ମା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ଋକ୍‌ବେଦରୁ ପାଠ୍ୟ, ସାମ୍‌ବେଦରୁ ଗୀତ, ଯଜୁର୍ବେଦରୁ ଅଭିନୟ ଓ ଅଥର୍ବବେଦରୁ ରସ ନେଇ ଏହି ପଞ୍ଚମ ବେଦର ସୃଷ୍ଟି ବୋଲି ଅନେକ ମତ ଦିଅନ୍ତି । 'ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର'ର ରଚୟିତା ଭରତମୁନିଙ୍କ ମତରେ ବ୍ରହ୍ମା ହେଉଛନ୍ତି ନାଟକର ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା । ଲୋକନାଟକକୁ ସାଧାରଣତଃ ଚାରିଗୋଟି ବିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଏ । ଯଥା-

୧. ଅଭିନୟ ପ୍ରଧାନ (ରାମଲୀଳା, କୃଷ୍ଣଲୀଳା, ଗୋପଲୀଳା, ରାସଲୀଳା, ଭାରତଲୀଳା, ଦଣ୍ଡ, ସୁଆଙ୍ଗ ଇତ୍ୟାଦି)

୨. ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଧାନ (ଛଉନାଚ, ଦଣ୍ଡନାଚ, ପାଟୁଆ ଯାତ୍ରା, ଗୋଟିପୁଅ ନାଚ, ଡାଲ୍‌ଖାଇ ନାଚ ଇତ୍ୟାଦି)

୩. ସଂଗୀତ ପ୍ରଧାନ (ପାଲା, ଦାସକାଠିଆ, ସଖୀ ନାଟ, କଣ୍ଢେଇନାଚ ଇତ୍ୟାଦି)

୪. ବାଦ୍ୟପ୍ରଧାନ (ଧୁଡୁକି ନାଟ, ଚଇତିଘୋଡ଼ା ନାଟ ଇତ୍ୟାଦି)

ଲୋକନାଟର ସ୍ୱରୂପ ଅନ୍ୟ ଆଧୁନିକ ନାଟକ ଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଭିନ୍ନ । ଏହାର ପ୍ରମୁଖ ବିଶିଷ୍ଟତା ରହିଛି ।

୧. ସରଳତା ଓ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତତା:

ଲୋକନାଟକର ଭାଷା, ସଂଳାପ ଏବଂ କାହାଣୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରଳ ଏବଂ ସାବଲୀଳ । ଏଥିରେ ଜଟିଳ ଦାର୍ଶନିକ ତତ୍ତ୍ୱ ବା କ୍ଲିଷ୍ଟ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ନ ଥାଏ । କଳାକାରମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ ଲିଖିତ ସଂଳାପ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆଶୁ ସଂଳାପ କହିଥାନ୍ତି, ଯାହା ଏହାକୁ ଅଧିକ ଜୀବନ୍ତ କରେ ।

୨. ମୁକ୍ତ ମଞ୍ଚ:

ଲୋକନାଟକ ପାଇଁ କୌଣସି ବଡ଼ ପ୍ରେକ୍ଷାଳୟ, ମୂଲ୍ୟବାନ ସେଟ୍ ବା ଆଲୋକ ସଜ୍ଜାର ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥାଏ । ଏହା ଗାଁ ମୁଣ୍ଡ ଚଉତରା, ମନ୍ଦିର ବେଢ଼ା କିମ୍ବା ଖୋଲା ପଡ଼ିଆରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ଦର୍ଶକମାନେ ଚାରିପଟୁ ଘେରି ବସି ଏହାକୁ ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି ।

୩. ଦର୍ଶକଙ୍କ ସହ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ:

ଏହା ହେଉଛି ଲୋକନାଟକର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବିଶେଷତ୍ୱ । ଏଠାରେ କଳାକାର ଏବଂ ଦର୍ଶକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଦୂରତା ନ ଥାଏ । କଳାକାରମାନେ ବେଳେବେଳେ ସିଧାସଳଖ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମତାମତ ଲୋଡ଼ନ୍ତି ଏବଂ ଦର୍ଶକମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଳି, ହୁଳହୁଳି କିମ୍ବା ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇ ନାଟକର ଅଂଶ ପାଲଟି ଯାଆନ୍ତି ।

ଆରିଷ୍ଟୋଟଲ୍ କହିଥିଲେ- "ସାହିତ୍ୟର କୌଣସି ବିଭାଗରେ ନାଟକ ପରି ଜୀବନ୍ତ ଚରିତ୍ରଗଣ ଆଖି ଆଗରେ ଚଲାବୁଲା ବା କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।"

୪. ଗୀତ, ବାଦ୍ୟ ଓ ନୃତ୍ୟର ସମନ୍ୱୟ:

ଲୋକନାଟକ କେବଳ ଅଭିନୟ ନୁହେଁ, ଏହା ଗୀତ, ବାଦ୍ୟ ଏବଂ ନୃତ୍ୟର ଏକ ସୁନ୍ଦର ମିଶ୍ରଣ । ସଂଳାପ ଅପେକ୍ଷା ସଂଗୀତ ମାଧ୍ୟମରେ କାହାଣୀକୁ ଆଗକୁ ନିଆଯାଏ । ପାରମ୍ପରିକ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର (ଯେପରିକି ଢୋଲ, ମହୁରୀ, ଗିନି, ମୃଦଙ୍ଗ) ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଆକର୍ଷଣ ।

୫. ପୌରାଣିକ ଓ ସାମାଜିକ କଥାବସ୍ତୁ:

ଅଧିକାଂଶ ଲୋକନାଟକ ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ, ପୁରାଣ ବା କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଉପରେ ଆଧାରିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ସହିତ ସାମାଜିକ କୁପ୍ରଥା, ରାଜନୈତିକ ସମସ୍ୟା ବା ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର ଘଟଣାକୁ ମଧ୍ୟ ଏହା ନିଜ କଳେବରରେ ସ୍ଥାନ ଦିଏ ।

୬. ବିଦୂଷକ ବା ହାସ୍ୟ ଅଭିନେତାର ଭୂମିକା:

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକନାଟକରେ ଜଣେ ବିଦୂଷକ ବା ହାସ୍ୟ ଅଭିନେତାର ଏକ ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ଥାଏ । ସେ କେବଳ ହସାଏ ନାହିଁ । ବରଂ ହାସ୍ୟରସ ମାଧ୍ୟମରେ ସମାଜର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମସ୍ୟା ଉପରେ କଠୋର ସମାଲୋଚନା ମଧ୍ୟ କରେ ।

ଲୋକନାଟକ କେବଳ ଏକ କଳା ନୁହେଁ, ଏହା ଆମ ସମାଜର ଆତ୍ମା ଓ ଆମ ସଂସ୍କୃତିର ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରବାହ । ଏହା ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା, ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଏବଂ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ହିଁ ବଞ୍ଚିରହେ । ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷ ନିଜ ମାଟି, ନିଜ ପରମ୍ପରାକୁ ଭଲ ପାଉଥିବ ଏବଂ ଏକାଠି ବସି ହସିବାର ଓ କାନ୍ଦିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରୁଥିବ, ସେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକନାଟକର ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ । ଆଧୁନିକତାର ଆକ୍ରମଣ ସତ୍ତ୍ୱେ ଏହି ଅମୂଲ୍ୟ ଐତିହ୍ୟକୁ ସଂରକ୍ଷିତ ଏବଂ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିବା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ସାମୂହିକ ଦାୟିତ୍ୱ ।

ସାମାଜିକ ଆବେଦନ:

ଲୋକସାହିତ୍ୟର ସାମାଜିକ ଆବେଦନ ମୁଖ୍ୟତଃ ଏହାର ବାସ୍ତବଧର୍ମିତା ଏବଂ ସମାଜ ନିୟନ୍ତ୍ରଣକାରୀ ଭୂମିକା ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ । ଏହା ପ୍ରଥମେ, ସାଧାରଣ ଜନଜୀବନର ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ଆଶା-ଆକାଂକ୍ଷା ଏବଂ ନିତ୍ୟ ନୈମିତ୍ତିକ ସଂଘର୍ଷର ଏକ ନିଛକ ପ୍ରତିଛବି ବହନ କରେ । କୃଷକର 'ହଳିଆ ଗୀତ'ରେ ମୃତ୍ତିକାର ମହକ ଏବଂ ଶସ୍ୟ ଶ୍ୟାମଳା ଧରିତ୍ରୀ ପ୍ରତି କୃତଜ୍ଞତା ଥିବାବେଳେ, 'କାନ୍ଦଣା ଗୀତ'ରେ ପିତ୍ରାଳୟ ତ୍ୟାଗ କରୁଥିବା କନ୍ୟାର କାରୁଣ୍ୟ ଓ ନୂତନ ପରିବେଶକୁ ଆପଣେଇବାର ଆହ୍ୱାନ ତତ୍କାଳୀନ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଏକ ମାର୍ମିକ ଦଲିଲ୍ ପାଲଟିଯାଏ । ଏହି ସାହିତ୍ୟ କେବଳ ସମାଜର ଚିତ୍ର ଦିଏ ନାହିଁ, ବରଂ ସମାଜକୁ ମାର୍ଗଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟ ଦେଇଥାଏ ।

ଏହାର ନୈତିକ ଦିଗଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଦୃଢ଼ । ଲୋକକଥା ଏବଂ ବିଶେଷ କରି ପ୍ରବାଦ-ପ୍ରବଚନଗୁଡ଼ିକ ସମାଜ ପାଇଁ ଏକ ଅଲିଖିତ ସମ୍ବିଧାନ ସଦୃଶ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । 'ଧର୍ମର ଜୟ ପାପର କ୍ଷୟ' ଭଳି ସରଳ ଅଥଚ ଗଭୀର ଅର୍ଥବହନ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ପିଢ଼ି ପରେ ପିଢ଼ି ସାମାଜିକ ଆଚରଣକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଓ ମାର୍ଜିତ କରିଆସିଛି । ଏଗୁଡ଼ିକ ସତ୍ୟ, ଧର୍ମ, ପରୋପକାର ଓ କର୍ମଫଳ ଭଳି ଶାଶ୍ୱତ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ସାଧାରଣ ଲୋକର ଭାଷାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ସାମାଜିକ ସମୀକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କାରର ଏକ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅସ୍ତ୍ର ଭାବେ ମଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି । ପାଲା, ଦାସକାଠିଆ କିମ୍ବା ଦଣ୍ଡନାଟ ପରି ଲୋକନାଟକ ମାଧ୍ୟମରେ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ କୁସଂସ୍କାର, ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ଶୋଷଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ ଶୈଳୀରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରାଯାଇଛି । ଏହା ସାମୂହିକ ଚେତନାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରି ସମାଜ ସଂସ୍କାରର ପଥ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛି ।

ସାଂସ୍କୃତିକ ଆବେଦନ:

ଯଦି ସମାଜ ହେଉଛି ଶରୀର, ତେବେ ସଂସ୍କୃତି ତାହାର ଆତ୍ମା । ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଏହି ସାଂସ୍କୃତିକ ଆତ୍ମାର ମୁଖ୍ୟ ବାହକ । ଉତ୍କଳୀୟ ସଂସ୍କୃତି ମୁଖ୍ୟତଃ ଧର୍ମଭିତ୍ତିକ ଏବଂ ଆମ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ସର୍ବବୃହତ୍ ଅଂଶ ଏହି ଧାର୍ମିକ ବିଶ୍ୱାସ ଓ

ଆଧାତ୍ମିକ ଚେତନାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଗଢ଼ି ଉଠିଛି । ଓଡ଼ିଶାର ବାରମାସୀ ତେର ପର୍ବ, ଓଷା-ବ୍ରତ ଏବଂ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଏହି ଲୋକସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ଜୀବନ୍ତ । 'ମାଣବସା ଗୁରୁବାର'ର ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ କେବଳ ଏକ ଧାର୍ମିକ ଆଖ୍ୟାନ ନୁହେଁ, ଏହା ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ବିରୋଧରେ ଏକ ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବ ଏବଂ ନାରୀ ସଶକ୍ତିକରଣର ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଘୋଷଣାପତ୍ର । ସେହିପରି 'ଖୁଦୁରୁକୁଣୀ ଓଷା' ବା 'ସୁଦଶା ବ୍ରତ'ର କଥାଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଧାର୍ମିକ ଭାବନାକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରେ ନାହିଁ, ବରଂ ଓଡ଼ିଆ ସଂସ୍କୃତିର ମୂଳ ଉତ୍ସ ସହ ସାଧାରଣ ଜନତାକୁ ନିବିଡ଼ ଭାବେ ବାନ୍ଧି ରଖେ ।

ଏହି ସାହିତ୍ୟ ଆମ ଐତିହ୍ୟ ଓ ପରମ୍ପରାର ଜୀବନ୍ତ ସଂଗ୍ରହାଳୟ । ଲିଖିତ ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇ ନଥିବା ଅନେକ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସାମାଜିକ ରୀତିନୀତି, ପାରମ୍ପରିକ ବେଶଭୂଷା, ଖାଦ୍ୟପେୟ ଏବଂ ଜୀବନଶୈଳୀ, ଏହି ଲୋକସାହିତ୍ୟର କାହାଣୀ ଓ ଗୀତ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ସୁରକ୍ଷିତ ରହି ପିଢ଼ି ପରେ ପିଢ଼ି ହସ୍ତାନ୍ତରିତ ହୋଇ ଆସିଛି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ, ଲୋକ ସାହିତ୍ୟର କଳାତ୍ମକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଓ ମନୋରଞ୍ଜନର ମୂଲ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅନନ୍ୟ । କଠିନ କୃଷିକର୍ମର କ୍ଳାନ୍ତି ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ହେଉ କିମ୍ବା 'ଦୋଳିଗୀତ' ଓ 'ପୁଚିଖେଳ ଗୀତ'ରେ ଗ୍ରାମୀଣ ନାରୀର ଆମୋଦ-ପ୍ରମୋଦ ହେଉ, ଏହାର ସରଳ ଶବ୍ଦ ସଂଯୋଜନା, ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ଛନ୍ଦ ଏବଂ ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱର ଏକ ନିଆରା କଳାତ୍ମକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ସର୍ବୋପରି, ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ମୂଳଦୁଆକୁ ସୁରକ୍ଷିତ ରଖିଛି । ଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ, ଅନେକ ମୌଳିକ ଦେଶଜ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ଏହି ଲୋକମୁଖରେ ହିଁ ବଞ୍ଚି ରହିଥିଲା, ଯାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଛି ।

ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତ:

ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତ ପଥରେ ପ୍ରଥମ ଏବଂ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହେଉଛି ଏହାର ମୂଳ ପରିବେଶର ଅବକ୍ଷୟ । ଲୋକ ସାହିତ୍ୟର ଭିତ୍ତିଭୂମି ହେଉଛି ଗ୍ରାମୀଣ ସାମୂହିକ ଜୀବନ, କିନ୍ତୁ ଆଧୁନିକତାର ପ୍ରଭାବରେ ଏହି ସାମୂହିକ ଜୀବନ ଆଜି ଆତ୍ମକୈନ୍ଦ୍ରିକ ନଗରୀୟ ଜୀବନରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ଯେଉଁ 'ସନ୍ଧ୍ୟାର ଆସର', 'ଗାଁ ଚଉପାଢ଼ୀ' କିମ୍ବା 'ଅଜା ଆଇଙ୍କ କାହାଣୀ'ର ପରିବେଶ ଲୋକସାହିତ୍ୟକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଥିଲା, ତାହା ଆଜି ଦୁର୍ବଳ । ଏହି ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନକୁ ଡିଜିଟାଲ୍ ମିଡ଼ିଆ ଏବଂ ସ୍ମାର୍ଟଫୋନ୍ ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ ପୂରଣ କରୁଛି । ମନୋରଞ୍ଜନର ମାଧ୍ୟମ ବଦଳି ଯାଇଛି । ପାଲା, ଦାସକାଠିଆ, ଦଣ୍ଡନାଟ ବା ଲୋକକଥା ଶୁଣିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଅବକାଶ ଆଜିର ଦ୍ରୁତଗାମୀ ପିଢ଼ି ପାଖରେ ନାହିଁ । ଫଳସ୍ୱରୂପ ପିଢ଼ିଗତ ବ୍ୟବଧାନ ଏକ ବଡ଼ ଆହ୍ୱାନ ପାଲଟିଛି । ନୂତନ ପିଢ଼ିର ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନେ ଏହି ପାରମ୍ପରିକ କଳାକୁ 'ପୁରାତନ' ବା 'ଗ୍ରାମୀଣ' ମନେ କରି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତି ଅଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଉଛନ୍ତି । ଏପରିକି, ପାରମ୍ପରିକ ଲୋକକଳାକାରମାନଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପିଢ଼ି ମଧ୍ୟ ନିଜ କୌଳିକ ବୃତ୍ତିକୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ ଜୀବିକା ଆପଣେଇବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ବ୍ୟବସାୟୀକରଣ ଏବଂ ବିକୃତିକରଣ ମଧ୍ୟ ଏକ ଗମ୍ଭୀର ସମସ୍ୟା । ଲୋକଗୀତଗୁଡ଼ିକର ମୂଳ ଆତ୍ମାକୁ ନଷ୍ଟ କରି 'ରିମିକ୍ସ' ମାଧ୍ୟମରେ ଯେଉଁ ଉପସ୍ଥାପନା କରାଯାଉଛି, ତାହା ଏହାର ସରଳତା ଓ ମାର୍ମିକତାକୁ କ୍ଷୁଣ୍ଣ କରୁଛି ।

ନୂତନ ସମ୍ଭାବନା:

ଏହି ସମସ୍ତ ଆହ୍ୱାନ ସତ୍ତ୍ୱେ, ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ଧକାରମୟ ନୁହେଁ । ବିଡ଼ମ୍ବନାର ବିଷୟ ହେଉଛି, ଯେଉଁ ଡିଜିଟାଲ୍ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ବିଦ୍ୟା ଏକ ଆହ୍ୱାନ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି, ତାହା ହିଁ ଆଜି ଏହାର ସଂରକ୍ଷଣ ଓ ପ୍ରସାର ପାଇଁ ସର୍ବୃଅବୃହତ୍ ସମ୍ଭାବନା ପାଲଟିଛି । ଆଜି ୟୁଟ୍ୟୁବ୍ (Youtube), ସ୍ପଟିଫାଏ (Spotify) ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସୋସିଆଲ୍ ମିଡ଼ିଆ ପ୍ଲାଟଫର୍ମ ମାଧ୍ୟମରେ ଦୁର୍ମୂଲ୍ୟ ଲୋକଗୀତ, ପାଲା, ଦାସକାଠିଆ ଏବଂ ଲୋକକଥାଗୁଡ଼ିକୁ ସହଜରେ ସଂରକ୍ଷଣ କରାଯାଇ ପାରୁଛି ଏବଂ ବିଶ୍ୱର କୋଣ ଅନୁକୋଣରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦିଆଯାଇ ପାରୁଛି । ଏହା ଲୋକସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ନୂତନ 'ଡ଼ିଜିଟାଲ୍ ଜୀବନ' ପ୍ରଦାନ କରୁଛି ।

ଏଥିସହିତ ଶିକ୍ଷାଗତ ସ୍ତରରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ନୂତନ ଜାଗରଣ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ବିଭିନ୍ନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ, ସଂସ୍କୃତି ଗବେଷକ ଏବଂ ଅନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ସଂସ୍ଥାମାନେ ଏବେ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ମୌଖିକ ପରମ୍ପରାକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବା ଏବଂ ରେକର୍ଡ଼ କରିବା ପାଇଁ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହୀ । ଏହା ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ଲାଇବ୍ରେରୀ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି, ଯାହା ଭବିଷ୍ୟତ ପିଢ଼ି ପାଇଁ ଏକ ମୂଲ୍ୟବାନ ସମ୍ପଦ ହୋଇ ରହିବ ।

ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତ ତା'ର ମୂଳ ରୂପରେ ବଞ୍ଚି ରହିବା ଯେତିକି କଷ୍ଟକର ତା'ର 'ରୂପାନ୍ତରିତ' ହୋଇ ବଞ୍ଚିରହିବା

ସେତିକି ସହଜ । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ ଓ ସିନେମାରେ ଲୋକ ଉପାଦାନର ସମନ୍ୱୟ ଏକ ଶୁଭ ସଙ୍କେତ । 'ରଙ୍ଗବତୀ' ଗୀତର ଅନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ପୁନରୁତ୍ଥାନ ଏହାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉଦାହରଣ । ଆଧୁନିକ ସଙ୍ଗୀତରେ ଲୋକବାଦ୍ୟ ଓ ଲୋକସ୍ୱରର ପ୍ରୟୋଗ ଆଧୁନିକ ଗଳ୍ପ ଉପନ୍ୟାସରେ ଲୋକକଥାର ଚରିତ୍ର ଓ ଶୈଳୀର ବ୍ୟବହାର ଏହାକୁ ନୂତନ ପିଢ଼ି ନିକଟରେ ଅଧିକ ଗ୍ରହଣୀୟ କରାଉଛି ।

ଉପସଂହାର:

ଓଡ଼ିଶା ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଏହାର ବିବିଧ ବିଭାଗଗୁଡ଼ିକର ଅନୁଶୀଳନ ପରେ, ଆମେ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୋଇପାରିବା ଯେ, ଏହା କେବଳ ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ ଧାରା ନୁହେଁ, ବରଂ ଏହା ଏକ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଆତ୍ମା, ତା'ର ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଚୟ ଏବଂ ତା'ର ସାମୂହିକ ଚେତନାର ଜୀବନ୍ତ ଦଲିଲ୍ । ଏହା ହେଉଛି ସେହି ଅଲିଖିତ ସମ୍ବିଧାନ, ଯାହା ପିଢ଼ି ପରେ ପିଢ଼ି ଓଡ଼ିଆ ସମାଜକୁ ନୈତିକତା, ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଏବଂ ଜୀବନ ଦର୍ଶନର ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଆସିଛି । ଓଡ଼ିଶାର ମାଟି, ପାଣି, ପବନ ସହ ଓତପ୍ରୋତ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ । ଲୋକଗୀତର ସ୍ୱରରେ ଆମେ କୃଷକର ଝାଳ, ଗ୍ରାମୀଣ ନାରୀର ମନର ବେଦନା ଏବଂ ପର୍ବପର୍ବାଣିର ଆନନ୍ଦନକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିଛେ । ସେହିପରି ପ୍ରବାଦ-ପ୍ରବଚନ ଓ ଢଗଢମାଳିଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ଆମ ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଅନୁଭୂତିର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସାର । ଏହା କମ୍ ଶବ୍ଦରେ ଗଭୀର ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରି ସମାଜକୁ ସଠିକ୍ ମାର୍ଗଦର୍ଶନ କରାଇଥାଏ । ଓଡ଼ିଆ ଲୋକନାଟକ କେବଳ ଅତୀତର ଗୌରବଗାଥା ନୁହେଁ, ଏହା ଆମ ବର୍ତ୍ତମାନର ପରିଚୟ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ । ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାଁ ମାଟିରେ ଦଣ୍ଡନାଟର ଧ୍ୱନି, ମା' ମୁହଁରେ ଲୋକକଥା ଏବଂ କୃଷକର କଣ୍ଠରେ ଲୋକଗୀତ ବଞ୍ଚି ରହିବ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ମୌଳିକ ସତ୍ତା ଏବଂ ସାଂସ୍କୃତିକ ଗୌରବ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିବ ।

ପରିଶେଷରେ ଏତିକି କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ- ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତ ଏକ 'ସ୍ଥାଣୁ ସଂଗ୍ରହାଳୟ' ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିବ ନାହିଁ । ଏହା ଏକ ପ୍ରବହମାନ ନଦୀ ସଦୃଶ, ଯାହା ସମୟ ସହିତ ନିଜର ଗତିପଥ ବଦଳାଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ଏହାର ମୂଳ ସ୍ରୋତ କଦାପି ଶୁଷ୍କ ହେବ ନାହିଁ, ଏହାର ସ୍ୱରୂପ ବଦଳିବ ; 'ପାଲା' ହୁଏତ ଗାଁ ଚଉପାଢ଼ୀରୁ ଉଠି ଆସି ୟୁଟ୍ୟୁବ୍ ଚ୍ୟାନେଲ୍‌ରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବ, 'କୈବର୍ତ୍ତ ଗୀତ' ହୁଏତ ଅନେକ ମ୍ୟୁଜିକ୍ ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବ ଏବଂ 'ଅଜା ଆଈଙ୍କ କାହାଣୀ' ପଡ଼କାଷ୍ଟ୍ (PODCAST) ବା ଅନିମେସନ୍ (Animation) ରୂପ ନେବ, ଏହି ରୂପାନ୍ତର ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତ । ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ଜାତି ଜୀବନ୍ତ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତା'ର ମାଟିର ମହକ ବହନ କରୁଥିବା ଏହି ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଆତ୍ମା ଅମ୍ଳାନ ରହିଥିବ ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ :

୧. ଦାଶ, ଡ. କୁଞ୍ଜବିହାରୀ, 'ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗୀତ ଓ କାହାଣୀ', ନବଭାରତ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରଣ (୧୯୫୮), ପୃ.୬

୨. ଦାଶ, ଡ. ଗୌରାଙ୍ଗ ଚରଣ, 'ଲୋକନାଟ୍ୟ ପରମ୍ପରା ଓ କଣ୍ଢେଇନାଚ', ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ-୨, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ (୧୯୯୩), ପୃ. ୭

୩. ମହାପାତ୍ର, ଶ୍ରୀ ଚକ୍ରଧର, 'ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରାମ୍ୟଗୀତି', ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରଣ (୧୯୫୮), ପୃ. ୨-୩

୪. ପଟ୍ଟନାୟକ, ପଠାଣି, 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ', ନାଳନ୍ଦା ପ୍ରକାଶନ, କଟକ-୨, ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରଣ (୧୯୭୮), ପୃ.୯୪

୫. ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ବୃନ୍ଦାବନ ଚନ୍ଦ୍ର, 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପରିଚୟ', ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, କଟକ, ଦ୍ୱିତୀୟ ମୁଦ୍ରଣ (୧୯୭୭), ପୃ. ୫୮

୬. ମହାନ୍ତି, ଡ. ବଂଶୀଧର, 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ', ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ-୨, ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରଣ (୧୯୭୦), ପୃ.୭୮

୭. ଚଇନି, ଡ. ରତ୍ନାକର, 'ଓଡ଼ିଆ ନାଟକର ଉଦ୍ଭବ ଓ ବିକାଶ', ବୁକ୍‌ସ ଏଣ୍ଡ୍ ବୁକ୍‌ସ, କଟକ, ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରଣ (୧୯୯୪), ପୃ. ୧୯୩

୮. ମହାରଣା, ଡ. ସୁରେନ୍ଦ୍ର କୁମାର, 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ', ଏ.କେ. ମିଶ୍ର ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ, ନବମ ସଂସ୍କରଣ, ୨୦୨୩, ପୃ. ୩୬।

❖ ❖ ❖